
ТЕМАТИЧЕСКИЙ РАЗДЕЛ

ТЭМАТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

SPECIAL TOPIC SECTION

Белорусские земли в составе Речи Посполитой:
к 450-летию подписания Люблинской унии

Беларускія землі ў складзе Рэчы Паспалітай:
да 450-годдзя падпісання Люблінскай уніі

Belarusian Lands in the Polish-Lithuanian Commonwealth:
to the 450th anniversary of the signing of the Union of Lublin

УДК 94(476)(092)«15»Кісель+94(476)(092)«15»Гурка+94(438:474.5/476ВКЛ)«1569»

СОЦИАЛЬНАЯ БИОГРАФИЯ УЧАСТНИКА ЛЮБЛИНСКОГО СЕЙМА 1569 г.: ПЁТР КИСЕЛЬ И ТИМОФЕЙ ГУРКО

В. А. ПОДОЛИНСКИЙ¹⁾

¹⁾Белорусский государственный университет, пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь

Рассматриваются биографии Петра Киселя и Тимофея Гурко, представлявших на сейме 1569 г. Витебский повет и непосредственно участвовавших в заключении Люблинской унии. Долгое время в историографии внимание уделялось только самым влиятельным деятелям этого сейма. Однако свою роль в переговорах об унии сыграли и «ничем не примечательные» представители широких кругов поветового шляхетства Великого княжества Литовского. Интересы и представления, сознание и ценности, наконец, личный опыт этих людей непосредственно влияли на их общественно-политическую позицию, а значит, в той или иной степени и на жизнь всего государства. Цель исследования – на примере уникальных судеб двух витебских шляхтичей отразить важнейшие формы социальной

Образец цитирования:

Падалінскі УА. Сацыяльная біяграфія ўдзельніка Люблінскага сойма 1569 г.: Пётр Кісель і Цімафей Гурка. *Журнал Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Гісторыя*. 2019;2:10–21.
<https://doi.org/10.33581/2520-6338-2019-2-10-21>.

For citation:

Padalinski UA. The social biography of the Lublin Diet's participant (1569): Peter Kisel and Cimafiej Hurka. *Journal of the Belarusian State University. History*. 2019;2:10–21. Belarusian.
<https://doi.org/10.33581/2520-6338-2019-2-10-21>.

Автор:

Владимир Алексеевич Подолинский – кандидат исторических наук, доцент; заведующий кафедрой истории Беларуси древнего времени и средних веков исторического факультета.

Author:

Uladzimir A. Padalinski, PhD (history), docent; head of the department of Belarus history of the ancient time and the Middle Ages, faculty of history.
ulpadalinski1978@gmail.com

активности мелкой и средней шляхты Великого княжества Литовского во второй половине XVI в. Показано влияние военно-политических событий 1560-х гг. на политическую деятельность Петра Киселя и Тимофея Гурко. Указано, что опыт Ливонской войны, безусловно, повлиял на их позицию по вопросу заключения унии между Великим княжеством Литовским и Королевством Польским в 1569 г. Сделан вывод, что именно кардинальные трансформации 1560-х гг. (государственные реформы в Великом княжестве Литовском, создание Речи Посполитой) дали родам Киселей и Гурко возможность активно включиться в общественную жизнь и на долгое время занять прочное место среди политической элиты Витебского повета. Подчеркивается, что подробное изучение биографий простых шляхтичей открывает новые перспективы в исследовании шляхетского сословия Великого княжества Литовского.

Ключевые слова: Люблинская уния; биография; Великое княжество Литовское; Речь Посполитая; шляхта; социальная активность.

САЦЫЯЛЬНАЯ БІЯГРАФІЯ ЎДЗЕЛЬНІКА ЛЮБЛІНСКАГА СОЙМА 1569 г.: ПЁТР КІСЕЛЬ І ЦІМАФЕЙ ГУРКА

У. А. ПАДАЛІНСКІ^{1*}

^{1*}Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь

Разглядаюцца біяграфіі Пятра Кісяля і Цімафея Гуркі, якія прадстаўлялі на сойме 1569 г. Віцебскі павет і непасрэдна ўдзельнічалі ў заключэнні Люблінскай уніі. Доўгі час у гістарыяграфіі ўвага надавалася толькі самым уплывовым дзеячам гэтага сойма. Аднак сваю ролю ў перамовах аб уніі адыгралі і «нічым не прыметныя» прадстаўнікі шырокіх колаў павятовага шляхецтва Вялікага Княства Літоўскага. Інтэрэсы і ўяўленні, свядомасць і каштоўнасці, нарэшце, асабісты вопыт гэтых людзей непасрэдна ўплывалі на іх грамадска-палітычную пазіцыю, а значыць, у той ці іншай ступені і на жыццё ўсёй дзяржавы. Мэта даследавання – на прыкладзе ўнікальных лёсаў двух віцебскіх шляхціцаў паказаць важныя формы сацыяльнай актыўнасці дробнай і сярэдняй шляхты Вялікага Княства Літоўскага ў другой палове XVI ст. Адлюстраваны ўплыў ваенна-палітычных падзей 1560-х гг. на палітычную дзейнасць Пятра Кісяля і Цімафея Гуркі. Адзначана, што вопыт Інфлянцкай вайны, безумоўна, паўплываў на іх пазіцыю па пытанні заключэння уніі паміж Вялікім Княствам Літоўскім і Каронай Польскай у 1569 г. Зроблена выснова, што менавіта кардынальныя трансфармацыі 1560-х гг. (дзяржаўныя рэформы ў Вялікім Княстве Літоўскім, стварэнне Рэчы Паспалітай) далі родам Кісялёў і Гуркаў магчымасць актыўна ўключыцца ў грамадскае жыццё і на доўгі час заняць трывалае месца сярод палітычнай эліты Віцебскага павета. Падкрэсліваецца, што падрабязнае вывучэнне біяграфій простых шляхціцаў адкрывае новыя перспектывы ў даследаванні шляхецкага саслоўя Вялікага Княства Літоўскага.

Ключавыя словы: Люблінская унія; біяграфія; Вялікае Княства Літоўскае; Рэч Паспалітая; шляхта; сацыяльная актыўнасць.

THE SOCIAL BIOGRAPHY OF THE LUBLIN DIET'S PARTICIPANT (1569): PETER KISEL AND CIMAFIEJ HURKA

U. A. PADALINSKI^a

^aBelarusian State University, 4 Niezaliežnasci Avenue, Minsk 220030, Belarus

The article explores the biographies of Peter Kisel and Cimafej Hurka, who represented the Viciebsk district at the Diet of 1569 and directly participated in the conclusion of the Union of Lublin. For a long time in historiography, attention was paid only to the most influential figures of this Diet. However, the simple, «unremarkable» representatives of the wide circles of the Grand Duchy of Lithuania' nobility played their role in the negotiations on the union. Interests and ideas, conscious and values, and finally, the personal experience of these people directly determined their social and political position, and therefore, to one degree or another, the life of the entire state. The aim of research is to reflect the most important forms of social activity of the Grand Duchy of Lithuania' petty and middle nobility in the second half of the 16th century on the example of two Viciebsk noblemen's unique destinies. It shows the influence of the military and political events of the 1560s on political activities of Peter Kisel and Cimafej Hurka. The Livonian War's experience definitely influenced their position on the conclusion of the union between the Grand Duchy of Lithuania and the Polish Kingdom in 1569. The author concludes that it was the cardinal transformations of the 1560s (state reforms, the establishment of the Commonwealth) that allowed them to actively participate in a public life of the Grand Duchy of Lithuania. It also enabled Kisel and Hurka noble families to take a firm place among the political elite of the Viciebsk district for a long time. It is emphasized that a detailed study of «unremarkable» noblemen's biographies provides advanced research of the noble estate of the Grand Duchy of Lithuania.

Keywords: the Union of Lublin; biography; the Grand Duchy of Lithuania; the Commonwealth; nobility; social activity.

Уводзіны

У ліпені 1569 г. на сойме ў Любліне паміж Вялікім Княствам Літоўскім і Каронай Польскай была заключана унія. Утварэнне Рэчы Паспалітай сутнасна паўплывала як на геапалітычную сітуацыю ў Цэнтральна-Усходняй Еўропе, так і на сацыякультурнае развіццё рэгіёна, у тым ліку і беларускіх зямель. Доўгі час даследчыкі разглядалі Люблінскую унію ў першую чаргу ў кантэксце маштабных агульнаеўрапейскіх ці рэгіянальных ваенна-палітычных, рэлігійных і эканамічных працэсаў. Звярталася таксама ўвага на ролю манарха – караля польскага і вялікага князя літоўскага Жыгімонта Аўгуста – у стварэнні новай дзяржавы. Велікакняжацкую пазіцыю па ўнііным пытанні ў гістарычнай навуцы звычайна ацясамлівалі выключна з палітычнай пазіцыяй найбольш уплывовых дзеячаў ВКЛ, напрыклад Мікалая Радзівіла Чорнага, Мікалая Радзівіла Рудога або Яна Хадкевіча. Аднак сваю ролю ў перамовах аб уніі і яе заключэнні адыгралі і «нічым не прыметныя» прадстаўнікі шырокіх колаў павятовага шляхецтва Вялікага Княства Літоўскага. У ліку такіх асоб былі паслы Віцебскага павета на Люблінскі сойм 1569 г. Пётр Цімафеевіч Кісель і Цімафей Астаф’евіч Гурка.

Нягледзячы на тое што праца Люблінскага сойма 1569 г., які стаў сапраўднай кульмінацыяй унііных перамоў паміж ВКЛ і Польшчай 1560-х гг., мае вельмі багатую гістарыяграфію, персанальны склад велікакняжацкай дэлегацыі ў Любліне доўгі час заставаўся па-за ўвагай гісторыкаў. Манаграфіі, прысвечаныя найбольш славутым яе дэлегатам, такім як Мікалай Радзівіл Руды [1; 2] ці Мікалай Крыштаф Радзівіл Сіротка [3; 4], сітуацыю прыныцыпова не мянялі. Вялікае Княства Літоўскае было прадстаўлена на Люблінскім сойме (10 студзеня – 12 жніўня 1569 г.) дзвюма дэлегацыямі. Першы яе склад у знак пратэсту супраць жорсткай пазіцыі манарха і кароннага боку па пытанні заключэння уніі пакінуў соймавыя пасяджэнні ў ноч на 1 сакавіка 1569 г. Аднак у пачатку чэрвеня 1569 г. пад ціскам розных абставін, перш за ўсё пасля далучэння да Польшчы часткі ўкраінскіх зямель і Падляшша, прадстаўніцтва ВКЛ ужо ў значна змененым складзе вярнулася ў Люблін. Менавіта гэта велікакняжацкая дэлегацыя, у склад якой уваходзілі і віцебскія прадстаўнікі Пётр Кісель і Цімафей Гурка, падпісала акт Люблінскай уніі 1 ліпеня 1569 г. [5, s. 348–362] і з 2 ліпеня па 12 жніўня таго года працавала ўжо на першым вальным сойме Рэчы Паспалітай. Першая спроба стварыць калектыўны партрэт сенатараў і земскіх паслоў ВКЛ, якія бралі ўдзел у пасяджэннях Люблінскага сойма ўлетку 1569 г., была зроблена ў шэрагу публікацый [6–8]. Тым не менш паглыбленае вывучэнне жыцця і дзейнасці простых (нетытулаванных) велікакняжацкіх удзельнікаў унійнага сойма

застаецца досыць актуальнай задачай, паколькі інтарэсы і ўяўленні, свядомасць і каштоўнасці, нарэшце, асабісты вопыт гэтых людзей непасрэдна ўплывалі на іх грамадска-палітычную пазіцыю, а значыць, у той ці іншай ступені і на лёс усёй дзяржавы. Акрамя таго, біяграфічнае даследаванне дае выдатную магчымасць праз лёс асобнага чалавека ўбачыць сацыяльную сітуацыю, у якой ён існаваў [9, с. 46].

Біяграфіі Пятра Кісяля і Цімафея Гуркі былі абраны для даследавання невыпадкова. З аднаго боку, гэтыя асобы з’яўляліся даволі тыповымі прадстаўнікамі нетытулаванай шляхты ВКЛ. Яны належалі да аднаго пакалення (нарадзіліся, напэўна, у 1520-я гг.), што дапамагае больш яскрава выявіць агульныя сацыяльныя рысы павятовага шляхецтва. Абодва мелі пэўны аўтарытэт у межах лакальнай шляхецкай карпарацыі, але не зрабілі бліскучай палітычнай кар’еры і іх немагчыма залічыць да выдатных прадстаўнікоў сваёй эпохі. Аднак гістарычныя абставіны і, відаць, асабістыя здольнасці паўплывалі на тое, што менавіта яны прадстаўлялі Віцебскі павет на лёсавызначальным Люблінскім сойме 1569 г. Да таго ж дзейнасць Пятра Кісяля і Цімафея Гуркі была звязана з Віцебшчынай, якая мела адметныя традыцыі сацыяльнага і палітычнага жыцця (гл., напрыклад, [10, с. 50–59]). Такім чынам, **мэта** артыкула – на прыкладзе жыцця і дзейнасці Пятра Кісяля і Цімафея Гуркі паказаць як унікальны лёс двух віцебскіх шляхціцаў, так і характэрныя рысы сацыяльнай актыўнасці дробнага і сярэдняга шляхецтва Вялікага Княства Літоўскага.

Асобных біяграфічных даследаванняў, прысвечаных Пятру Кісялю або Цімафею Гурку, на дадзены момант няма. Важная, праўда, не заўсёды дакладная інфармацыя пра іх жыццёвы шлях утрымліваецца ў генеалагічных работах польскіх гісторыкаў XVIII – пачатку XX ст. Каспара Нясецкага, Адама Банецкага, Тэадора Жыхлінскага [11–14]. Найноўшая генеалогія роду Гуркаў была выдадзена ў канцы XX ст. расійскім даследчыкам Андрэем Нарбутам [15]. У сваю чаргу, у пачатку XXI ст. убачыў свет зборнік матэрыялаў, прысвечаны Адаму Кісялю, вядомаму праваслаўнаму грамадска-палітычнаму дзеячу Рэчы Паспалітай, кіеўскаму ваяводу (1649–1653) [16]. У выданні змешчана таксама генеалогія роду Кісялёў [16, с. 11–17, 124–131]. Грамадскае становішча некалькіх пакаленняў роду Гуркаў у Віцебскім павеце было выкарыстана польскай даследчыцай Тэрэзай Зялінскай у якасці аднаго з прыкладаў для аналізу ролі публічных (сенатарскіх і павятовых) урадаў у развіцці шляхецкага грамадства Рэчы Паспалітай у XVI–XVIII стст. [17].

Асноўнымі **крыніцамі** даследавання сталі разнастайныя дакументальныя матэрыялы, галоўным

чынам выдадзеныя ў спецыяльных зборніках. Да гэтага часу фактычна не захаваліся крыніцы індывідуальнага характару ці персанальныя тэксты, звязаныя з жыццём Пятра Кісяля і Цімафея Гуркі (напрыклад, асабістыя лісты, дзённікі, тастаменты і г. д.). Адпаведна, рэканструкцыя ўнутранага, псіхалагічнага свету гэтых шляхціцаў папросту немагчымая. Таму ў межах артыкула была зробле-

на спроба стварыць найперш сацыяльную (сацыяльна-гістарычную) біяграфію [18, с. 287–324] Пятра Кісяля і Цімафея Гуркі: паказаць ролю гэтых «непрыметных» асоб у гістарычных падзеях другой паловы XVI ст. і праз іх асабісты лёс, а таксама лёс іх бліжэйшых нашчадкаў адлюстраваць характэрныя рысы сацыяльнага жыцця тагачаснага шляхецкага грамадства ВКЛ.

Вынікі і іх абмеркаванне

Род Гуркаў, вядомы ўжо ў XV ст., паходзіў з мясцовага віцебскага баярства¹ [15, с. 4–5] (гл. таксама [11, с. 396–397; 13, с. 95]). Астафей Гурка, бацька Цімафея, у 1550-я гг. займаў важны на лакальным узроўні грамадскага жыцця ўрад віцебскага харужага [15, с. 5; 19, с. 105–106]. Сам Цімафей быў жанаты з полацкай шляхцічанкай Ганнай Глебаўнай [15, с. 5; 20, с. 129–130]. У сваю чаргу, род Кісялёў належаў да баярства Валынскай зямлі, а згодна з родавымі генеалагічнымі паданнямі – да нашчадкаў Святольда, гетмана кіеўскага князя Уладзіміра Святаслава [12, с. 95–98; 13, с. 124–125; 14, с. 109–114; 16, с. 11–15, 124–125]. Паводле назвы аднаго з вотчынных маёнткаў Дарагінічы на Валыні прадстаўнікі роду карысталіся прозвішчам Кісялі-Дарагініцкія. Першыя зямельныя ўладанні на Віцебшчыне прыблізна ў сярэдзіне XVI ст. мог мець ужо бацька Пятра Цімафея (Ціхна) Кісель². Пётр Кісель узяў шлюб з Марынай з роду Соваў [16, с. 129] і паступова замацаваўся сярод абывацеляў Віцебскага павета, стаўшы, па сутнасці, пачынальнікам віцебскай галіны роду. Урыўкавыя даныя пра землеўладанне Пятра Кісяля і Цімафея Гуркі дазваляюць аднесці іх да катэгорыі дробнай шляхты ВКЛ [8, с. 150–153, 185, 187].

Пачатак другой паловы XVI ст. стаў паваротным момантам у гісторыі Вялікага Княства Літоўскага. Па-першае, у 1558 г. дзяржава ўступіла ў Інфлянцкую вайну, а ў 1562–1564 гг. усходнія землі ВКЛ, асабліва беларускае Падзвінне, аказаліся самай значнай арэнай баявых сутыкненняў з войскамі Маскоўскай дзяржавы. У маі 1562 г. Віцебск вытрымаў аблогу маскоўскага войска, але ў лістападзе 1564 г. маскоўцы захапілі замак Азярышча, які займаў стратэгічнае становішча на поўначы Віцебскага павета [21, с. 53–95]. Страта ў лютым 1563 г. Полацка і акупацыя фактычна ўсёй правабярэжнай Полаччыны прывялі да таго, што Віцебскі павет апынуўся амаль з усіх бакоў аточаным тэрыторыяй, якая была захоплена ворагам. Вайна непасрэдна

закранула жыццё Цімафея Гуркі і Пятра Кісяля. Ужо ўзімку 1561–1562 гг. Цімафей Гурка павінен быў даставіць віцебскім войту і мяшчанам гаспадарскія лісты аб выдачы пабораў і мыта, ухваленых на сойме ВКЛ у лістападзе 1561 г. [22, с. 625–628, прыложэння, с. 103]. Значную ролю ў справе абароны Віцебскага павета павінен быў адыгрываць і Пётр Кісель, які з верасня 1565 г. згадваецца як віцебскі гараднічы³. Адпаведна, ён адказваў за ўзвядзенне і рамонт абарончых збудаванняў у Віцебску, забяспечэнне віцебскіх замкаў харчаваннем і зброяй, у некаторых выпадках мог нават узначальваць іх абарону. І хаця прамых сведчанняў у захаваных крыніцах няма, аднак мяркуем, што і Пётр Кісель, і Цімафей Гурка асабіста бралі ўдзел у баявых дзеяннях супраць маскоўскіх войскаў. Акрамя таго, абодва атрымалі асабісты негатыўны досвед вайны. Зямельныя ўладанні Пятра Кісяля былі спустошаны ў выніку нападу маскоўскіх войскаў на Віцебшчыну⁴, хутчэй за ўсё, у час паходу 1562 г. А маёнткі Цімафея Гуркі, якія знаходзіліся ў Полацкай зямлі (часткі ва ўладаннях Ветрына і Нача), увогуле апынуліся пад маскоўскай акупацыяй [15, с. 5; 22, с. 98].

Па-другое, у 1540–50-я гг. частка сярэдняй і дробнай шляхты імкнулася павялічыць сваю ролю ў палітычным жыцці Вялікага Княства Літоўскага (гл., напрыклад, [22, с. 509–609; 24, с. 37–39]). І толькі ў 1560-я гг. гэта барацьба пачынае прыносіць свае вынікі. Цяжкае становішча ў Інфлянцкай вайне і адсутнасць мужчынскіх нашчадкаў падштурхнула караля і вялікага князя Жыгімонта Аўгуста да ўмацавання ўнііных сувязей паміж Польшчай і ВКЛ. У сваю чаргу, для заключэння новай уніі неабходна было зблізіць палітычны лад абедзвюх краін. У выніку маштабныя рэформы, праведзеныя ў Вялікім Княстве Літоўскім у 1564–1566 гг., перш за ўсё ўтварэнне выбарных мясцовых судаў і павятовых соймаў, значна пашыралі магчымасці простае шляхты ўдзельнічаць у палітычным жыцці

¹Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилёвской (ИЮМ) : в 32 вып. Вып. 28, ч. 2 : Оршанский гербовник / под ред. Д. И. Довгялло. Витебск : Губ. Типо-Литография, 1900. С. 56.

²Прынамсі, у 1586 г. сыны П. Кісяля прадавалі ўладанне Мокрае Поле, якое знаходзілася ў Віцебскім павеце, як сваё «именное властное, отчизное и дедичное» (ИЮМ. Вып. 21 / под ред. В. Веревкина. Витебск : Типо-Литография Г. А. Малкина, 1891. С. 470). Адпаведна, гэты маёнтка мог належаць яшчэ іх дзеду Ц. Кісялю.

³Документы Московского архива Министерства юстиции (ДМАМО). Т. 1. М. : Т-во тип. А. Мамонтова, 1897. С. 192.

⁴Нац. гіст. арх. Беларусі ў Мінску (НГАБ). КМФ-18. Воп. 1. Спр. 268. Арк. 467 адв. (гл. таксама: ИЮМ. Вып. 21. С. 259).

і ўплываць на прыняцце рашэнняў як на лакальным, так і на агульнадзяржаўным узроўні (гл., напрыклад, [24, с. 39–41, 45–63; 25, с. 27, 30–34]). Для шляхты ўсходняга памежжа ВКЛ, у тым ліку Віцебшчыны, непасрэдна досвед вайны (часта негатыўны) і дзяржаўныя рэформы былі важнымі фактарамі актывізацыі яе палітычнай дзейнасці.

У канцы лета – пачатку восені 1565 г. да Жыгімонта Аўгуста ў Гародню прыбыла адмысловая дэлегацыя Віцебскай зямлі, якая прадставіла манарху цэлы шэраг просьбаў, звязаных выключна з ваеннай праблематыкай [22, с. 683–684]⁵. У склад гэтай дэлегацыі ўваходзіў і віцебскі гараднічы Пётр Кісель. Праз сваіх прадстаўнікоў віцебскія абывацелі прасілі гаспадара накіраваць на Віцебшчыну войска ВКЛ, каб абараніць яе ад магчымага нападу з боку Маскоўскай дзяржавы, а таксама правесці рамонт замкаў у Віцебску і Суражы ды забяспечыць іх зброяй, харчаваннем і жывой сілай. Для лепшай арганізацыі абароны віцебская дэлегацыя прапаноўвала загадаць мясцовым ротмістрам праводзіць перад ваяводам рэгулярныя агляды сваіх рот, «ижъ бы уставичне врадъ его королевское милости замковый ведалъ о готовности людей, яко на замку украинномъ», закрыць у Віцебску ўсе корчмы і забараніць выраб гарэлкі ды нават знесці, «сказити» там Ніжні горад. Таксама выказваўся цэлы шэраг скаргаў на жаўнераў і ротмістраў. Увогуле дадзеныя просьбы паказваюць вельмі цяжкае эканамічнае становішча Віцебскай зямлі ва ўмовах пастаянных баявых дзеянняў. Пасля захопу Азярышчаў паўночная частка Віцебскага павета была пад кантролем ворага. А на свабодных землях уласныя жаўнеры набывалі ў мясцовага насельніцтва прадукты харчавання па заніжаным кошце, а часам і проста рабавалі яго: «Земля Витебская есть отъ неприятелей, также и отъ людей нашихъ служебныхъ знищена... зачимъ подданные з места и зъ сельъ розышлись, а иные ся разыходять»⁶.

З аднаго боку, абранне ў склад дэлегацыі сведчыць пра давер віцебскіх абывацеляў да Пятра Кісяля. З другога боку, даручэнні, якія віцебскі гараднічы атрымаў ад Жыгімонта Аўгуста па выніках разгляду гэтых просьбаў, паказваюць, што ён меў падобны давер і цэнтральнай улады. Так, Пётр Кісель павінен быў паехаць у Вільню да мясцовага гараднічага, каб адтуль даставіць на замкі ў Віцебску і Суражы «порохи, кули и селетру». Акрамя таго, віцебскі гараднічы прызначаўся адказным за дастаўку ў Віцебск харчовых запасаў: «...зъ замку Борисовского пятьсотъ бочокъ жита и къ тому сто быдла»⁷. Варта таксама звярнуць увагу на склад гэтай дэлегацыі. У яе ўваходзілі мясцовы

ротмістр князь Павел Друцкі-Саколінскі, віцебскі гараднічы Пётр Кісель і вайт Віцебска Сцяпан Лускіна, а гаспадарскі адказ быў дадзены «справцы» (выконваючаму абавязкі) віцебскага ваяводы, падстолію ВКЛ Станіславу Пацу і «княземъ, паномъ, бояромъ, шляхте и всимъ мещаномъ витебскимъ»⁸. Відавочна, што гэта дэлегацыя была накіравана да Жыгімонта Аўгуста з абласнога сойма Віцебскай зямлі, інстытут якога працяглы час быў адным з найважнейшых фактараў захавання палітычнай і прававой адметнасці зямель-абласцей у складзе ВКЛ (гл., напрыклад, [26, с. 93–95]). І калі князь Павел Друцкі-Саколінскі прадстаўляў мясцовую знаць (князёў і паноў), а Сцяпан Лускіна рэпрэзентаваў віцебскае мяшчанства, то Пётр Кісель з'яўляўся прадстаўніком баяр і шляхты, гэта значыць шырокіх колаў простага, павятовага шляхецтва.

Аднак гэты абласны сойм, які адбыўся прыблізна летам 1565 г., быў, напэўна, апошнім падобным сходам у Віцебску. На сойме 1565–1566 гг. у паветах ВКЛ уводзіліся перадсоймавыя соймакі, а Статут 1566 г. замацаваў за шляхтай выключнае права на ўдзел у іх працы [24, с. 47–48; 27, с. 79–80]. Відаць, карыстаючыся гэтымі новаўвядзеннямі, віцебская шляхецкая эліта даволі хутка замацавала сваю манаполію на палітычную ўладу ў павеце, а абласныя соймы былі заменены павятовымі соймакамі. Ужо на вальным сойме ВКЛ 1566 г. Віцебскі павет прадстаўлялі толькі два шляхціцы: мясцовыя земскі суддзя Іван Багушэвіч і гараднічы Пётр Кісель [22, с. 754]. Той факт, што віцебскі гараднічы зноў стаў соймавым паслом, сведчыць пра яго аўтарытэт у асяроддзі мясцовай шляхецкай карпарацыі.

І на гэты раз частка просьбаў віцебскага соймака датычылася ваеннай праблематыкі. Шляхта прасіла Жыгімонта Аўгуста надаць павету адмысловую харугву, арганізаваць рамонт і забяспечэнне зброяй замкаў у Віцебску і Суражы, вызваліць яе ад выплаты пагалоўнага падатку і абараніць ад злоўжыванняў з боку жаўнераў⁹. Дарэчы, менавіта па просьбе віцебскіх паслоў кароль і вялікі князь выдаў у канцы жніўня 1566 г. земскаму падскарбію ВКЛ Мікалаю Нарушэвічу спецыяльны ліст. Паводле гэтага ліста, земскі скаרב, у адпаведнасці з судовым рашэннем віцебскага ваяводы Станіслава Паца і гаспадарскага пасланца Андрэя Харытановіча-Абрынскага, павінен быў кампенсаваць «земяномъ витебскимъ» усе шкоды, нанесеныя ім размешчанымі на замку ў Віцебску ротмістрамі і іх падначаленымі [28, р. 67–68].

Аднак былі ў інструкцыі віцебскім паслам і даручэнні палітычнага характару. Важна падкрэсліць, што адной з асноўных задач вальнага сойма

⁵ДМАМЮ. Т. 1. С. 192–196.

⁶Там же. С. 194.

⁷Там же. С. 193–195.

⁸Там же. С. 192.

⁹Там же. С. 203–204.

1566 г. у Берасці, побач з забеспячэннем абароны дзяржавы і паправай новага Статута ВКЛ 1566 г. [22, с. 738–752], было абмеркаванне ўмоў уніі паміж Вялікім Княствам Літоўскім і Каронай Польскай. У гаспадарскіх соймавых лістах на павятовай соймікі, якія склікаліся на 10 красавіка 1566 г., прадугледжвалася, што паны-рада і земскія паслы ВКЛ з Берасця накіруюцца на мяжу з Польшчай, дзе адбудзецца сумесны з кароннымі сенатарамі і пасламі сойм «для постановення skutочного въ справахъ, унеи сполной, братской, одностайной милости, згоде належачихъ» [22, приложения, с. 164–167]. І хаця ў тым годзе такія супольны сойм не адбыўся [29, с. 46–47], шляхта Віцебскага павета ў сваіх просьбах да гаспадара нагадвала, што накіравала Пятра Кісяля і Івана Багушэвіча на сойм таксама і для «намовы около унеи»¹⁰. Відавочна, ужо ў 1566 г. віцебская шляхта была гатова да заключэння новай уніі [30, с. 377]. Сапраўды, жывучы на памежжы з Маскоўскай дзяржавай і асабіста зведаўшы ўсе цяжкасці ваеннага часу, яна магла бачыць у дзяржаўным саюзе з Польшчай рэальную магчымасць пераламіць сітуацыю ў вайне на карысць ВКЛ. І адным з прадстаўнікоў, якому шляхта Віцебскага павета гатова была даручыць непасрэдны ўдзел ва ўніі перамовах яшчэ ў 1566 г., з'яўляўся Пётр Кісель. Праўда, наяўныя на дадзены момант крыніцы не дазваляюць даць адказ на прыწყывае пытанне: на якія ўмовы уніі магла згадзіцца віцебская шляхта ў 1560-я гг.? У верасні 1568 г. 6-тысячнае маскоўскае войска зноў падышло да Віцебска. На трэці дзень аблогі, у тым ліку праз актыўнае супраціўленне абаронцаў, вораг вымушаны быў адступіць ні з чым [21, с. 109]. Аднак гэта падзея магла толькі ўмацаваць праўніныя настроі ў асяроддзі мясцовай шляхты.

Важна, што ўтварэнне ў паветах ВКЛ выбарных земскіх судаў, абвешчанае Бельскім прывілеем 1 ліпеня 1564 г. [31, р. 59–63], таксама дазволіла выявіць у межах павятовых шляхецкіх карпарацый аўтарытэтных і папулярных асоб. На вальным сойме ў Берасці ў красавіку – жніўні 1566 г. паслы Віцебскага павета ад імя сваіх выбарцаў дзякавалі Жыгімонту Аўгусту за тое, што ён «врдниковъ земскихъ в поветехъ причинити рачиль», перш за ўсё ўраднікаў павятовага суда, а таксама прасілі караля і вялікага князя прызначыць на пасаду віцебскага земскага пісара аднаго з чатырох абраных шляхтай кандыдатаў. Гаспадар выканаў гэту просьбу і наміраваў «на тотъ урядъ писарский» Васіля Багдановіча¹¹. Хутчэй за ўсё, кандыдаты на паса-

ду пісара былі абраны на перадсоймавым соймаку ў Віцебску 10 красавіка 1566 г. [22, приложения, с. 167; 24, с. 55]. Гэта адпавядала нормам новага Статута ВКЛ, які ўступаў у дзеянне з 1 сакавіка 1566 г. і ўводзіў у паветах элекцыйныя соймікі для выбараў ураднікаў мясцовых судаў [27, с. 96–98]. А вось земскі суддзя і падсудак, відаць па ўсім, былі абраны ў Віцебскім павеце яшчэ да вясны 1566 г. На сойме ў Берасці адным з віцебскіх паслоў з'яўляўся земскі суддзя Іван Багушэвіч¹². Паколькі на гэтым сойме паслы Віцебскага павета ўздымалі пытанне толькі аб урадзе мясцовага пісара, можна меркаваць, што на той момант ужо была занята і пасада віцебскага земскага падсудка. Паводле беларускага гісторыка А. Шаланды, да ўвядзення ў дзеянне Статута ВКЛ 1566 г. выбары павятовых судовых ураднікаў маглі адбывацца або на ваенна-палявым сойме пад Менскам у лістападзе – снежні 1564 г., або на вальным сойме ў лістападзе 1565 – студзені 1566 г. у Вільні [32, с. 22, 24–26]. Пры гэтым яшчэ да восені 1565 г. на Віцебшчыне, хутчэй за ўсё, захоўваліся ранейшыя прынцыпы арганізацыі палітычнага жыцця, характэрныя для папярэдняга гістарычнага перыяду. Таму, верагодна, элекцыя і зацвярджэнне віцебскіх земскіх суддзі ды падсудка маглі адбыцца на Віленскім сойме 1565–1566 гг. І першым земскім падсудкам у Віцебскім павеце стаў Цімафей Гурка [31, р. 149; 33, с. 52–53]. Факт абрання ў першы склад віцебскага земскага суда, безумоўна, сведчыць пра яго сур'ёзны аўтарытэт у асяроддзі павятовай шляхты. Адметна, што шляхта Віцебскага павета даволі хутка звяршыла фарміраванне складу мясцовага земскага суда. І гэта не павінна здзіўляць, паколькі ідэя рэфармавання судовай сістэмы ВКЛ на лакальным узроўні была тут даволі папулярнай. Так, яшчэ на вальным сойме 1558 г. віцебскія прадстаўнікі прасілі Жыгімонта Аўгуста прызначыць ім суддзю і «прысяжнаго» пісара для ажыццяўлення «борзейшого справедливости»¹³. Гэта дазваляе меркаваць пра даволі высокі ўзровень палітычнай культуры найбольш сацыяльна актыўнай часткі мясцовай шляхецкай супольнасці.

Яшчэ ў жніўні 1566 г. Жыгімонт Аўгуст у сваім адказе абывацелям Віцебскага павета прасіў іх абраць на будучы супольны з Польшчай сойм такіх прадстаўнікоў, якія б у перамовах аб уніі «з утствостью и пожиткомъ земскимъ поступовати умели»¹⁴. Вясной 1569 г., напярэдадні павятовых соймаку ў ВКЛ, манарх звяртаўся да шляхты з просьбай выбраць у новы склад велікакняжацкай дэлегацыі

¹⁰ДМАМЮ. Т. 1. С. 202.

¹¹Там же. С. 203.

¹²Там же. С. 202.

¹³А вось збор розных судовых выплат прасілі пакінуць у адпаведнасці з мясцовымі правамі: «Паметное, вижовое и децкованое водле прывильевъ и вольностей вашихъ брати» (Русская историческая библиотека (РИБ) : в 39 т. Т. 30. Литовская метрика. Отдел первый – второй. Ч. 3. Книги публичных дел / под ред. И. И. Лаппо. Юрьев : Изд-во Акад. наук, 1914. Стб. 293–294).

¹⁴ДМАМЮ. Т. 1. С. 202–203.

«пословъ людей бачныхъ годныхъ», «ростропныхъ» з неабмежаванымі паўнамоцтвамі ў справах заключэння уніі і арганізацыі абароны [22, прыложения, с. 219, 224]. Пры гэтым у абодвух выпадках Жыгімонт Аўгуст абяцаў захоўваць у новым саюзе роўнасць паміж Вялікім Княствам Літоўскім і Каронай Польскай. У выніку на сойміку ў Віцебску, які мусіў адбыцца 10 мая 1569 г., пасламі на сойм у Любліне сталі Пётр Кісель і Цімафей Гурка¹⁵. Відаць, шляхецкая карпарацыя Віцебскага павета на той момант менавіта іх лічыла асобамі годнымі і разважлівымі, здольнымі прымаць рашэнні, што прынясуць карысць як усёй дзяржаве, так і іх павету.

Ёсць усе падставы сцвярджаць, што Пётр Кісель ды Цімафей Гурка карысталіся пэўным даверам і ў велікакняжацкай улады. Так, у лістападзе 1568 г., перад прынцыпова важным уніёвым соймам у Любліне, функцыі гаспадарскага пасла на сойміку Віцебскага павета па даручэнні Жыгімонта Аўгуста выконваў якраз Цімафей Гурка. Ён жа стаў гаспадарскім паслом, адпаведна, прадстаўляў пазіцыю манарха і на павятовым сойміку ў Віцебску, скліканым у маі 1569 г. [22, прыложения, с. 207, 222]. На гэтым сойміку, дарэчы, ён і сам быў абраны соймавым паслом. Як гаспадарская служба, гэта значыць выкананне даручэнняў непасрэдна караля і вялікага князя, у тагачасным грамадстве разглядалася трыманне пасады гараднічага. Напрыклад, летам 1570 г. Пётр Кісель ехаў з Луцка ў Віцебск менавіта «для службы господарское»¹⁶. Варта памятаць і пра вялікую адказнасць, якая ўскладалася на ўрад гараднічага ва ўмовах вайны ды ў памежным павеце. Паслы Віцебскага павета, верагодна, таксама мусілі быць даволі лаяльнымі да палітыкі караля і вялікага князя. Можна меркаваць, што і віцебскі гараднічы, і віцебскі земскі падсудак у сваёй палітычнай дзейнасці абавіраліся найперш на прыхільнасць манарха, а таксама на аўтарытэт сярод мясцовага шляхецтва. Дарэчы, звестак пра якія-небудзь трывалыя кліентальныя сувязі Пятра Кісяля або Цімафея Гуркі з нейкім магнаткім родам ВКЛ ці Польшчы няма. Падобная стратэгія палітычнай дзейнасці, хутчэй за ўсё, непасрэдна паўплывала на іх абранне вясной 1569 г. земскімі пасламі на вырашальны ўніёвы сойм у Любліне. Праведзены раней аналіз земскага прадстаўніцтва Вялікага Княства Літоўскага на Люблінскім сойме 1569 г. паказаў, што больш за палову велікакняжацкіх паслоў захоўвалі даволі цесныя сувязі з гаспадарскім дваром і, адпаведна, манарх меў значны ўплыў на соймавую дзейнасць павятовых прадстаўнікоў у Любліне [8, с. 172–177].

Карыстаючыся даверам як манарха, так і лакальнай шляхецкай супольнасці, шляхціцы маглі больш актыўна і самастойна ўдзельнічаць у сацыяльным жыцці ў маштабе павета, рэгіёна і ўсёй дзяржавы.

Склад велікакняжацкага земскага прадстаўніцтва на Люблінскім сойме ўлетку 1569 г. даволі аб'ектыўна адлюстроўваў сацыяльную, маёмасную і этнаканфесійную структуру тагачаснага шляхецкага грамадства Вялікага Княства Літоўскага. Пераважная большасць паслоў з ваяводстваў і паветаў ВКЛ, а з усходніх рэгіёнаў (Віцебскі, Аршанскі, Менскі, Рэчыцкі паветы, Мсціслаўскае ваяводства) абсалютная большасць, адносіліся да дробнай у маёмасным плане, простаі шляхты [8, с. 183–187]. Менавіта да такой катэгорыі належалі і прадстаўнікі Віцебскага павета. Гэтыя даныя выразна паказваюць, што, у адрозненне ад прыдворных або вышэйшых земскіх уряднікаў, небагатыя прадстаўнікі нязнатнага павятовага шляхецтва фактычна не мелі іншых шляхоў рэальнага ўдзелу ў палітычным жыцці дзяржавы, акрамя выканання функцыі соймавых паслоў. Як і амаль усе паслы з усходніх паветаў ВКЛ, Пётр Кісель і Цімафей Гурка мелі ўсходнеславянскае этнічнае паходжанне [8, с. 188–193]. З вялікай доляй упэўненасці можна гаварыць аб праваслаўным веравызнанні абодвух паслоў Віцебскага павета [8, с. 194–195], што, у сваю чаргу, дазваляе меркаваць пра яшчэ даволі моцныя пазіцыі праваслаўнай шляхты ў лакальных палітычных элітах усходніх рэгіёнаў ВКЛ у трэцім чвэрці XVI ст.

Як і большасць велікакняжацкіх паслоў на сойме ў Любліне, Пётр Кісель і Цімафей Гурка з'яўляліся павятовымі ўраднікамі [8, с. 166–168]. Сярод лакальных уряднікаў, прадстаўленых на сойме, значная колькасць была звязана з працай судовай сістэмы ВКЛ, асабліва павятовых судаў. Можна нават казаць пра адносна высокі ўзровень прававых ведаў і прававой культуры земскага прадстаўніцтва Вялікага Княства Літоўскага на Люблінскім сойме 1569 г. [8, с. 168–169]. Гэта сцверджанне можна аднесці і да абодвух паслоў Віцебскага павета. Нагадаем, што Цімафей Гурка з'яўляўся віцебскім земскім падсудкам і мусіў быць «въ праве умеетнымъ», гэта значыць добра абазнаным у тагачасным заканадаўстве і судаводстве. У сваю чаргу, Пётр Кісель вызначаўся здольнасцю паспяхова выкарыстоўваць свае прававыя веды на практыцы. Так, у верасні 1566 г. у гаспадарскім судзе ён выйграў у зямляніна Валынскай зямлі Івана Барзабагатага справу аб арэндзе царкоўнага маёнтка Пяці-Каровы¹⁷ [28, р. 90–91]. У кастрычніку 1569 г. у земскім судзе Уладзімірскага павета Валынскага

¹⁵На жаль, інфармацыі пра тое, хто мог прадстаўляць Віцебскі павет на Люблінскім сойме ў студзені – лютым 1569 г., выявіць не ўдалося.

¹⁶Архив Юго-Западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов (АЮЗР) : в 8 ч. Ч. 8, т. 6. Акты о землевладении в Юго-Западной России XV–XVIII вв. Киев : Унив. тип., 1911. С. 297.

¹⁷Сума арэнды, якую І. Барзабагаты павінен быў выплаціць П. Кісялю, складала 100 коп літоўскіх грошай, а само ўладанне Пяці-Каровы ўключала ў сябе 10 сялянскіх службаў (АЮЗР. Ч. 8, т. 6. С. 283–285, 295–298).

ваяводства разбіраўся канфлікт паміж князем Дзмітрыем Казекам і братамі Пятром ды Андрэем Кісялямі. Дзмітрый Казека скардзіўся, што браты Кісялі незаконна трымаюць і распрацоўваюць частку яго «именя отчизного» Калонае. Аднак адказчыкі, пісьменна карыстаючыся папярэднімі судовымі пастановамі і адпаведнымі артыкуламі Статута ВКЛ 1566 г., давялі перад судом, што «грунт Колоновский» з'яўляецца неад'емнай часткай іх вотчыннага ўладання Дарагінічы яшчэ «за деда и отца нашего»¹⁸. Прычым матэрыялы разбіральніцтва дазваляюць меркаваць, што пазіцыю братоў Кісялёў у судзе прадстаўляў менавіта Пётр. Нарэшце, у лютым 1572 г. зноў у гаспадарскім судзе Пётр Кісель выйграў справу супраць сакольнікаў віцебскага замка Багдана Івановіча і Сцяпана Мартыновіча пра некаторыя землі с. Глінчынічы¹⁹. Ва ўсіх гэтых судовых працэсах ён прадэманстраваў сваё вельмі добрае веданне «права посполитого и статуту земского». Ускосна пра ўзровень прававой падрыхтоўкі Пятра Кісяля можа сведчыць сам трыманы ім урад, паколькі традыцыйна віцебскі гараднічы браў удзел у пасяджэннях замкавага суда ў Віцебску на чале з мясцовым ваяводам (гл., напрыклад, [34, с. 68, 76, 82, 84, 87]).

Абодва прадстаўнікі Віцебскага павета 1 ліпеня 1569 г. у Любліне падпісалі і замацавалі сваімі пячаткамі акт уніі паміж Вялікім Княствам Літоўскім і Каронай Польскай [5, с. 351, 354, 356]. Звесткі пра далейшую дзейнасць Пятра Кісяля і Цімафея Гуркі на першым вальным сойме Рэчы Паспалітай (2 ліпеня – 12 жніўня 1569 г.) надзвычай абмежаваныя. Аднак вядома, што ў Любліне яны выступілі ў абарону правоў віцебскай павятовай шляхты. Па просьбе сваіх выбарцаў паслы падалі на разгляд Жыгімонта Аўгуста скаргу на свавольствы віцебскага ваяводы Станіслава Паца. Яны заяўлялі, што ваявода і яго слугі ўжывалі супраць шляхты пагрозы і фізічную сілу. Сярод іншага скардзіліся, што Станіслаў Пац без выдання позваў выклікаў шляхціцаў у гродскі суд і нават «по змерлых маёнтности на себе от жонь и детей забирати мель»²⁰. Па выніках скаргі кароль і вялікі князь заклікаў віцебскага ваяводу дзейнічаць у адпаведнасці з правам і абяцаў накіраваць у Віцебскі павет спецыяльных камісараў для разгляду ўсіх заяўленых абвінавачванняў [8, с. 115–116]. Такім чынам, у канфлікце мясцовай шляхты з дзяржаўнай адміністрацыяй Пётр Кісель і Цімафей Гурка выступілі ў якасці сапраўдных і, адпаведна, аўтарытэтных прадстаўнікоў інтарэсаў лакальнай шляхецкай супольнасці. Акрамя таго, дадзены выпадак свед-

чыць пра тое, што вальны сойм быў тым форумам, на якім павятовае шляхецтва магло знайсці ў земскіх паслоў і, галоўнае, у манарха абарону ад злоўжыванняў з боку дзяржаўных ураднікаў ды ўседазволенасці прадстаўнікоў вышэйшых палітычных колаў краіны. А на супольным сойме велікакняжацкія паслы мелі магчымасць азнаёміцца з ужо багатым вопытам палітычнай барацьбы іх каронных калег, пераняць актуальныя для сябе ідэі і лозунгі шляхецкай дэмакратыі.

Згодна з рашэннямі сойма 1569 г., у Вялікім Княстве Літоўскім быў ухвалены шэраг падаткаў, а нехта з віцебскіх паслоў непасрэдна ў Любліне мог быць прызначаны павятовым паборцам [8, с. 91–93]. Дарэчы, можна меркаваць пра станоўчую ацэнку дзейнасці Пятра Кісяля і Цімафея Гуркі на соймавых пасяджэннях у Любліне з боку шляхецкай карпарацыі Віцебскага павета. Гэта пацвярджаецца хаця б тым фактам, што ўжо на наступны вальны сойм Рэчы Паспалітай, які праходзіў у Варшаве ў маі – ліпені 1570 г., віцебская шляхта зноў абрала сваім прадстаўніком Цімафея Гурку [27, с. 135].

Удзел у працы Люблінскага сойма 1569 г. і падпісанне акта уніі былі пікам палітычнай дзейнасці Пятра Кісяля і Цімафея Гуркі. Прыблізна ў пачатку 1574 г. Цімафей Гурка памёр, яго пасаду віцебскага земскага падсудка заняў Васіль Гурка – прадстаўнік іншай галіны роду [31, р. 149–150; 33, с. 53]. Верагодна, летам 1583 г. сышоў з жыцця і Пётр Кісель [36, с. 64]. Тым не менш за час свайго жыцця яны здолелі заняць трывалыя пазіцыі сярод лакальнай палітычнай эліты Віцебскага павета і забяспечыць сваім нашчадкам надзейны падмурак для далейшай кар'еры і дзейнасці.

Важным фактарам сацыяльнай актыўнасці шляхты з'яўляўся маёмасны статус. Пётр Кісель заклаў надзейную эканамічную аснову віцебскай галіны роду. Відаць, першапачаткова ў Віцебскім павеце яму належаў маёнтак Мокрае Поле²¹. У якасці кампенсацыі за знішчаную маскоўскімі войскамі маёмасць Пётр Кісель атрымаў ад Жыгімонта Аўгуста сем сялянскіх службаў у сёлах Савейкавічы, Цягнілава, Латыгола і воласці Лужасна. Акрамя таго, за свае сродкі ён набыў яшчэ тры службы ва ўладанні Вымна. У лістападзе 1567 г. Жыгімонт Аўгуст сваім прывілеем перадаў Пятру Кісялю гэтыя дзесяць службаў у спадчыннае валоданне, «на вечность». Дадаткова манарх надаў віцебскаму гараднічаму «ловы звериные и гоны бобьровые, которые тамъ в тыхъ же грунтехъ на насъ г[оспо]д[а]ря належали, а третью часть озера Вымна»²². Таксама Пётр Кісель набыў у Сцяпана Лускіны маёнтакі

¹⁸ АЮЗР. Ч. 8, т. 6. С. 257–262.

¹⁹ НГАБ. КМФ-18. Воп. 1. Спр. 268. Арк. 466 адв. – 468.

²⁰ ДМАМЮ. Т. 1. С. 502; РИБ. Т. 30. Стб. 530–531.

²¹ ИЮМ. Вып. 21. С. 470.

²² НГАБ. КМФ-18. Воп. 1. Спр. 268. Арк. 467 адв.; ИЮМ. Вып. 21. С. 258–261.

Жаўнерава і Александрова, якія знаходзіліся побач з яго маёнткамі ў Вымне і Латыголе²³. Такім чынам, Пётр Кісель сфарміраваў на паўночным усходзе ад Віцебска даволі кампактны, хоць і не вельмі вялікі, комплекс сваіх зямельных уладанняў. Звесткі пра зямельную ўласнасць Цімафея Гуркі надзвычай абмежаваныя. Тым не менш вядома, што ў Віцебскім павеце ён набыў маёнткі Кратоўшы і Крынкі [15, с. 5; 17, s. 222]. Да таго ж у жніўні 1563 г. замест захопленых маскоўцамі ўладанняў у Полацкім ваяводстве ён атрымаў ад Жыгімонта Аўгуста ў трыманне на Віцебшчыне «дворец у Великомъ Селе... з людми и со всими пожитъки того двора» [23, с. 98].

Акрамя зямельных уладанняў, Пётр Кісель і Цімафей Гурка пакінулі сваім нашчадкам яшчэ адзін важны чынік сацыяльнай актыўнасці і статусу – аўтарытэт у мясцовым шляхецкім асяроддзі. Нават фрагментарна захаваныя крыніцы, прысвечаныя жыццю віцебскай шляхты канца XVI – пачатку XVII ст., сведчаць пра тое, што яна памятала герояў нашага даследавання. Аўтарытэт Цімафея Гуркі як важнага павятовага ўрадніка перайшоў да яго сына Андрэя. Паказальна, што ў вачах мясцовай шляхты Андрэй Гурка часта выступаў менавіта як «подъсудьковичъ земский витебский»²⁴, гэта значыць сын былога віцебскага падсудка. Сам Андрэй Цімафеевіч Гурка ніякіх павятовых урадаў не трымаў. Аднак ад бацькі ён, падобна, пераняў і пэўныя веды ў галіне права. Так, у 1589 г. шляхта Віцебскага павета абрала яго адным са сваіх дэпутатаў у вышэйшую судовую ўстанову – Трыбунал Вялікага Княства Літоўскага [37, s. 78]. Цалкам магчыма, што ў доме Гуркаў захоўвалася якая-небудзь прававая літаратура, як, напрыклад, Статут ВКЛ ці соймавыя канстытуцыі, і (або) сын падсудка меў нейкі практычны вопыт работы ў земскім судзе (у прыватнасці, дапаможная праца ў канцылярый суда). Андрэй Гурка неаднаразова запрашаўся мясцовай шляхтай у якасці сведкі для зацвярджэння розных дакументаў, галоўным чынам маёмасных²⁵. Ён уваходзіў у тую катэгорыю «людей зацъныхъ», якія карысталіся павагай і даверам у мясцовай шляхецкай супольнасці. І ўжо яго сыны Мікалай і Андрэй Казімір, унукі Цімафея Гуркі, зрабілі паспяховую кар’еру на павятовым узроўні, прычым пляцоўкай для іх кар’ернага росту з’яўляўся ў першую чаргу мясцовы земскі суд, членамі якога неабходна было абіраць «людей добрыхъ, цнотливыхъ ростропныхъ, в праве умеетныхъ» [27, с. 96]. Мікалай Гурка распачаў сваё ўзвышэнне з паса-

ды віцебскага гродскага суддзі, якую ён займаў прыблізна з 1626 г.²⁶ А затым ён паслядоўна трымаў усе ўрады земскага суда Віцебскага павета: пісара (1636–1640), падсудка (1640–1653) і суддзі (з 1653 г.) [15, с. 6; 17, s. 222; 33, с. 52–54]. У сваю чаргу, яго брат Андрэй Казімір Гурка з’яўляўся ў 1637–1653 г. віцебскім падстоліем, а з 1653 г. – віцебскім земскім пісарам [17, s. 222; 33, с. 54–55].

Сыны Пятра Кісяля, Ян і Васіль, таксама займалі значнае становішча ў грамадскім жыцці Віцебскага павета. Так, у 1596 г. пасада віцебскага гараднічага зноў вярнулася ў рукі Кісялёў: Ян Пятровіч Кісель заняў гэты ўрад пасля смерці папярэдняга гараднічага Багдана Янушкоўскага [38, с. 234–244], а ў 1599 г. віцебскі ваявода Мікалай Сапега прызначыў Яна Кісяля сваім намеснікам [39, с. 53]²⁷. Васіль Пятровіч Кісель павятовых урадаў не трымаў, але, безумоўна, карыстаўся павагай мясцовай шляхты. Васіль Кісель, дарэчы, як і яго брат Ян, зацвярджаў розныя акты віцебскай шляхты і належаў да катэгорыі «людей зацъныхъ» [38, с. 238, 243]²⁸. Абодва браты прадстаўлялі Віцебскі павет у Трыбунале ВКЛ (Ян – у 1594 г., а Васіль – у 1605 г. [37, s. 93, 126]), што сведчыла пра іх добрую прававую падрыхтоўку. Аднак найбольш паспяховую кар’еру зрабіў унук Пятра Кісяля Мікалай Васільевіч. У 1640 г. ён быў намініраваны віцебскім земскім пісарам, а ў 1653 г. – віцебскім земскім падсудкам [33, с. 54]. Таксама кар’ера Мікалая Кісяля была звязана з Інфлянтамі: у 1654 г. ён з’яўляўся дэрпцкім падкаморым [16, с. 129]. Важна яшчэ раз падкрэсліць, што кар’ера нашчадкаў Пятра Кісяля і Цімафея Гуркі была звязана з выбарным земскім судом, што яскрава сведчыць пра аўтарытэт і папулярнасць, якую мелі гэтыя роды ў шляхецкім асяроддзі Віцебскага павета ў XVII ст.

Звяртаюць на сябе ўвагу надзвычай цесныя прафесійныя і таварыскія сувязі сярод палітычнай эліты Віцебскага павета. Напрыклад, унукі Пятра Кісяля і Цімафея Гуркі доўгі час працавалі разам у складзе віцебскага земскага суда. Так, з 1640 па 1653 г. Мікалай Кісель з’яўляўся пісарам, а Мікалай Гурка – падсудкам (як і яго дзед). А ўжо ў 1653 г. усе ўрады земскага суда Віцебскага павета аказаліся занятыя прадстаўнікамі гэтых дзвюх ліній родаў Кісялёў і Гуркаў. Менавіта ў 1653 г. Андрэй Казімір Гурка стаў віцебскім земскім пісарам, Мікалай Кісель – земскім падсудкам, а Мікалай Гурка – земскім суддзёй. Дарэчы, усе яны ў лістападзе 1654 г. пасля захопу Віцебска маскоўскімі войскамі

²³ИЮМ. Вып. 20 / под ред. В. Веревкина. Витебск : Типо-Литография Г. А. Малкина, 1890. С. 490.

²⁴Там же. Вып. 31 / под ред. Д. И. Довгялло. Витебск : Губ. Типо-Литография, 1903. С. 5, 30.

²⁵Там же. Вып. 20. С. 376–382, 424–427 ; Вып. 31. С. 56.

²⁶Гл., напрыклад: ИЮМ. Вып. 21. С. 461 ; Вып. 25 / под ред. В. Веревкина. Витебск : Типо-Литография Г. А. Малкина, 1894. С. 158.

²⁷Там же. Вып. 27 / под ред. Д. И. Довгялло. Витебск : Губ. Типо-Литография, 1899. С. 248 ; Вып. 31. С. 44, 46–48, 55, 56, 61, 65.

²⁸Там же. Вып. 20. С. 419–424.

трапілі ў палон, у якім і загінулі [15, с. 6; 16, с. 129–130]. Тым не менш іх нашчадкі працягвалі займаць значнае становішча ў палітычнай эліце Віцебскага павета да яго далучэння да Расійскай імперыі ў 1772 г. [16, с. 130; 17, с. 200–201, 206, 209].

Да таго ж віцебскую павятовую эліту звязвалі і цесныя сваяцкія сувязі. У 1620-я гг. разгледжаныя лініі Гуркаў ды Кісялёў увогуле парадніліся: унук Пятра Кісяля Ян Янавіч узяў шлюб з унучкай Цімафея Гуркі Тамілай Андрэеўнай²⁹.

Высновы

Такім чынам, бурныя ваенна-палітычныя падзеі, якімі было ахопленыя ВКЛ у трэцяй чвэрці XVI ст., несумненна, уплывалі на палітычную дзейнасць Пятра Кісяля і Цімафея Гуркі. З іншага боку, асабісты жыццёвы вопыт 1560-х гг. непасрэдна павінен быў вызначаць іх пазіцыю ў пытанні заключэння уніі паміж Вялікім Княствам Літоўскім і Каронай Польскай. Кардынальныя гістарычныя перамены 1560-х гг. – дзяржаўныя рэформы ў ВКЛ

і ўтварэнне Рэчы Паспалітай – адкрылі шырокім колам павятовага шляхецтва новыя магчымасці для ўдзелу ў грамадскім жыцці Вялікага Княства Літоўскага. Менавіта ў гэты час ступень сацыяльнай актыўнасці Пятра Кісяля і Цімафея Гуркі была найбольш высокай. Вынікам стала тое, што роды Кісялёў і Гуркаў на доўгі час занялі трывалае месца ў асяроддзі палітычнай эліты Віцебскага павета.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Ferenc M. *Mikołaj Radziwiłł «Rudy» (ok. 1515–1584). Działalność polityczna i wojskowa*. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze «Historia Iagellonica»; 2008. 671 s.
2. Ragauskienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (Apie 1515–1584 m.)*. Vilnius: Seimo leidykla «Valstybės žinios»; 2002. 448 p.
3. Kempa T. *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549–1616) wojewoda wileński*. Warszawa: Semper; 2000. 382 s.
4. Кэмп Т. *Мікалай Крыштаф Радзівіл Сіротка (1549–1616). Віленскі ваявода*. Шаланда А, рэдактар. Мiр: Музей «Замкавы комплекс “Мiр”»; 2016. 503 с.
5. Kutrzeba S, Semkowicz W, redaktorzy. *Akta unii Polski z Litwą 1385–1791*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności; 1932. Razem z Towarzystwem Naukowego Warszawskiego. LVI, 571 s.
6. Padalinski U. The representation of the Grand Duchy of Lithuania in the final stage of the Sejm of Lublin (June – August 1569). *Zapiski Historyczne*. 2014;79(4):27–51.
7. Падалінскі У. Праблемы даследавання земскага прадстаўніцтва Вялікага Княства Літоўскага на вальных соймах Рэчы Паспалітай (на прыкладзе заключнага этапа Люблінскага сойма 1569 г.). У: Скеп'ян АА, укладальнік. *Вялікае Княства Літоўскае: палітыка, эканоміка, культура. Частка 1*. Мiнск: Беларуская навука; 2017. с. 209–220.
8. Падалінскі УА. *Прадстаўніцтва Вялікага Княства Літоўскага на Люблінскім сойме 1569 года: удзел у працы першага вальнага сойма Рэчы Паспалітай*. Радаман АА, рэдактар. Мiнск: А. М. Янушкевіч; 2017. 240 с.
9. Соловьев ЭЮ. *Биографический анализ как вид историко-философского исследования*. В: Соловьев ЭЮ. *Прошлое толкует нас: очерки по истории философии и культуры*. Москва: Политиздат; 1991. с. 19–52.
10. Макараў МД. *Ад пасада да магдэбургіі: прававое становішча насельніцтва месцаў Беларускага Падзвіння ў XIV – першай палове XVII ст.* Мiнск: Экаперспектыва; 2008. 248 с.
11. Niesiecki K. *Herbarz Polski. Tom 4*. Bobrowicz J, redaktor. Lipsk: Drukiem Breitkopfa Haertela; 1839. 518 s.
12. Niesiecki K. *Herbarz Polski. Tom 5*. Bobrowicz J, redaktor. Lipsk: Drukiem Breitkopfa Haertela; 1840. 476 s.
13. Boniecki A, kompilator. *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku*. Warszawa: Druk J. Bergera; 1887. XV, 425, XLIX s.
14. Żychliński T, redaktor. *Złota księga szlachty polskiej. Rocznik 3*. Poznań: Drukarnia F. Chocieszyńskiego; 1881. 380 s.
15. Нарбут АН. *Гурко-Ромейки. Родословные росписи. Выпуск 10*. Москва: [б. и.]; 1998. 44 с.
16. Киселев ВН, Свистун ВО, составители. *Адам Григорьевич Кисель: сборник материалов*. Минск: В. П. Ильин; 2012. 495 с.
17. Zielińska T. Rody urzędami zaszczycone. Próba sondażu. W: Wyczański A, redaktor. *Spółeczeństwo staropolskie. Studia i szkice. Tom 2*. Warszawa: PWN; 1979. s. 193–227.
18. Репина ЛП. *Историческая наука на рубеже XX–XXI вв.: социальные теории и историографическая практика*. Москва: Кругъ; 2011. 560 с.
19. Lesmaitis G, redaktor. *Popisy wojskowe pospolitego ruszenia Wielkiego Księstwa Litewskiego (1524–1566)*. Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy; 2016. 435 s.
20. Варонін В, укладальнік. *Рэвізія Полацкага ваяводства 1552 года*. Мiнск: Arche; 2011. 271 с.
21. Янушкевіч АМ. *Вялікае Княства Літоўскае і Інфлянцкая вайна 1558–1570 гг.* Мiнск: Медисонт; 2007. 356 с.
22. Любавский МК. *Литовско-русский сейм: опыт по истории учреждения в связи с внутренним строем и внешнею жизнью государства*. Москва: Университетская типография; 1900. 850, 232, LXXII с.
23. Груша АІ, рэдактар. *Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кніга запісаў 44 (1559–1566)*. Мiнск: Арты-Фэкс; 2001. 229 с.

²⁹ИЮМ. Вып. 22 / под ред. В. Веревкина. Витебск : Типо-Литография Г. А. Малкина, 1891. С. 258–264, 458 ; Вып. 24 / под ред. В. Веревкина. Витебск : Типо-Литография Г. А. Малкина, 1893. С. 512. Польскі генеалаг А. Банецкі лічыў Яна сына Яна Андрэвіча Кісяля [14, с. 129], але дадзеныя аб землеўладанні Яна Янавіча і яго жонкі Тамілы, прыведзеныя ў разглядаемых дакументах, схіляюць да меркавання, што Ян з'яўляўся ўсё ж сынам Яна Пятровіча Кісяля, гэта значыць унукам Пятра Кісяля.

24. Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe; 2002. 376 s.
25. Лойка ПА. *Шляхта беларускіх зямель у грамадска-палітычным жыцці Рэчы Паспалітай другой паловы XVI – першай трэці XVII ст.* Мінск: БДУ; 2002. 99 с.
26. Доўнар-Запольскі МВ. *Дзяржаўная гаспадарка Вялікага Княства Літоўскага пры Ягелонах*. Груша АІ, Аляхновіч РА, рэдактары. Мінск: Беларуская навука; 2009. 759 с.
27. Доўнар ТІ, Саголін УМ, Юхо ЯА. *Статут Вялікага Княства Літоўскага 1566 года*. Мінск: Тэсей; 2003. 352 с.
28. Deveikytė E, Lesmaitis G, redaktorai. *Lietuvos Metrika = Lithuanian Metrica = Литовская метрика. Užrašų knyga 47: 1565–1567*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto; 2018. 218 p.
29. Янушкевіч А. Унія з Каронай ва ўнутранай палітыцы ВКЛ перад Люблінскім соймам 1569 г. *Беларускі гістарычны агляд*. 2003;10(1–2):29–58.
30. Доўнар-Запольскі М. *Выбранае*. Лебедзева В, укладальнік. Мінск: Беларуская навука; 2017. 668 с.
31. Vilimas D. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564–1588)*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla; 2006. 290 p.
32. Шаланда А. Гродскі суд Гарадзенскага павета ВКЛ у другой палове XVI–XVII ст. Частка 1. Перадумовы, ход і вынікі рэформы гарадзенскага замкавага суда (1562–1572 гг.). У: Смалянчук АФ, Сліж НУ, рэдактары. *Гарадзенскі палімпсест. 2010. Дзяржаўныя і сацыяльныя структуры. XVI–XX стст.* Мінск: Зміцер Колас; 2011. с. 12–44.
33. Радаман А, Галубовіч В, Вілімас Д. Земскія ўраднікі Віцебскага ваяводства (другая палова XVI – першая палова XVII стст.). *Commentarii Polocenses Historici. Полацкія гістарычныя запіскі*. 2005;2:51–61.
34. Воронин ВА, Груша АИ, Старостина ИП, Хорошкевич АЛ, составители. *Судебная книга витебского воеводы, господарского маршалка, волковыского и оболецкого державцы М. В. Ключко. 1533–1540*. Хорошкевич АЛ, Голенченко ГЯ, редакторы. Москва: Наука; 2008. 525 с.
35. Kolankowski L. *Posłowie sejmów koronnych Zygmunta Augusta. W: Reformacja w Polsce*. 1928;5(17–18):121–138.
36. Мяцельскі АА, рэдактар. *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 70 (1582–1585): кніга запісаў № 70 (копія канца XVI ст.)*. Мінск: Беларуская навука; 2008. 354 с.
37. Rachuba A, redaktor. *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1582–1696): spis*. Warszawa: Wydawnictwo DiG; 2007. 469 s.
38. Аляксандраў АФ, Бабкоў ВУ, Бобер ІМ, укладальнікі. *Тастаменты шляхты і мяшчан Беларусі другой паловы XVI ст. (з актавых кніг Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі)*. Мінск: Беларуская энцыклапедыя імя П. Броўкі; 2012. 736 с.
39. Падалінскі У. «За залецаньемь ихъ милости панов врадниковъ земьскихъ и шляхты повету витебьского учинилъ...»: палітычныя адносіны шляхты Віцебскага павета з ваяводам Мікалаем Паўлавічам Сапегам (1588–1599 гг.). У: Скеп'ян АА, укладальнік. *Сапегі: асобы, кар'еры, маёнткі*. Мінск: А. М. Янушкевіч; 2018. с. 49–68.

References

1. Ferenc M. *Mikołaj Radziwiłł «Rudy» (ok. 1515–1584). Działalność polityczna i wojskowa*. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze «Historia Iagellonica»; 2008. 671 s.
2. Ragauskienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (Apie 1515–1584 m.)*. Vilnius: Seimo leidykla «Valstybės žinios»; 2002. 448 p.
3. Kempa T. *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549–1616) wojewoda wileński*. Warszawa: Semper; 2000. 382 s.
4. Kempa T. *Mikalaj Krysztof Radzivil Sierotka (1549–1616). Vilenski vajavoda* [Mikołaj Krzysztof Radziwiłł «the Orphan» (1549–1616), the voivode of Vilnia]. Shalanda A, editor. Mir: Muzej «Zamkavy kompleks “Mir”»; 2016. 503 p. Belarusian.
5. Kutrzeba S, Semkowicz W, redaktorzy. *Akta unii Polski z Litwą 1385–1791*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności; 1932. Razem z Towarzystwom Naukowego Warszawskiego. LVI, 571 s.
6. Padalinski U. The representation of the Grand Duchy of Lithuania in the final stage of the seym of Lublin (June – August 1569). *Zapiski Historyczne*. 2014;79(4):27–51.
7. Padalinski U. [Problems of research of the Grand Duchy of Lithuania's representation at the Commonwealth general diets (the example of the final stage of the Lublin Diet of 1569)]. In: Skepyan AA, compiler. *Vjalikae Knjastva Litovskae: polityka, jekanomika, kul'tura. Chastka 1* [The Grand Duchy of Lithuania: politics, economy, and culture. Part 1]. Minsk: Belaruskaja navuka; 2017. p. 209–220. Belarusian.
8. Padalinski UA. *Pradstawnictva Vjalikaga Knjastva Litovskaga na Ljublinskim sojme 1569 goda: udzel u pracy pershaga val'naga sojma Rjechy Paspalitaj* [The representation of the Grand Duchy of Lithuania at the Lublin Diet of 1569: participation in the activities of the first general diet of the Commonwealth]. Radaman AA, editor. Minsk: A. M. Janushkevich; 2017. 240 p. Belarusian.
9. Solovyev EYu. [Biographical analysis as a type of historical and philosophical research]. In: Solovyev EYu. *Proshloe tolkuet nas: ocherki po istorii filosofii i kul'tury* [The past interprets us: essays on the history of philosophy and culture]. Moscow: Politizdat; 1991. p. 19–52. Russian.
10. Makarau MD. *Ad pasada da magdjeburgii: pravavoe stanovishcha nasel'nictva mestav Belaruskaga Padzvinnja w XIV – pershaj palove XVII st.* [From pasad to Magdeburg law: the legal status of the urban population of Dzvinia River Basin in Belarus in the 14th – the first half of the 17th century]. Minsk: Ekaperspektyva; 2008. 248 p. Belarusian.
11. Niesiecki K. *Herbarz Polski. Tom 4*. Bobrowicz J, redaktor. Lipsk: Drukiem Breitkopfa Haertela; 1839. 518 s.
12. Niesiecki K. *Herbarz Polski. Tom 5*. Bobrowicz J, redaktor. Lipsk: Drukiem Breitkopfa Haertela; 1840. 476 s.
13. Boniecki A, kompilator. *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku*. Warszawa: Druk J. Bergera; 1887. XV, 425, XLIX s.
14. Żychliński T, redaktor. *Złota księga szlachty polskiej. Rocznik 3*. Poznań: Drukarnia F. Chocieszyńskiego; 1881. 380 s.
15. Narbut AN. *Gurko-Romeiki. Rodoslovnje rospisi. Vypusk 10* [Gurko-Romeyki. Pedigree Charts. Issue 10]. Moscow: [publisher unknown]; 1998. 44 p. Russian.

16. Kiselyov VN, Svistun VO, compilers. *Adam Grigor'evich Kisel': sbornik materialov* [Adam Grigoryevich Kisel: collection of materials]. Minsk: V. P. Ilyin; 2012. 495 p. Russian.
17. Zielińska T. Rody urzędami zaszczycone. Próba sondażu. W: Wyczański A, redaktor. *Spółeczeństwo staropolskie. Studia i szkice. Tom 2*. Warszawa: PWN; 1979. s. 193–227.
18. Repina LP. *Istoricheskaya nauka na rubezhe XX–XXI vv.: sotsial'nye teorii i istoriograficheskaya praktika* [History at the border of the 20th–21st centuries: social theories and historiographical practices]. Moscow: Krug; 2011. 560 p. Russian.
19. Lesmaitis G, redaktor. *Popisy wojskowe pospolitego ruszenia Wielkiego Księstwa Litewskiego (1524–1566)*. Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy; 2016. 435 s. Polish, Belarusian.
20. Varonin V, compiler. *Rjevizija Polackaga vajavodstva 1552 goda* [The revision of the Polack Voivodeship (1552)]. Miensk: Arche; 2011. 271 p. Belarusian.
21. Janushkevich AM. *Vjalikae Knjastva Litovskae i Infljanckaja vajna 1558–1570 gg.* [The Grand Duchy of Lithuania and the Livonian War 1558–1570]. Minsk: Medisont; 2007. 356 p. Belarusian.
22. Lyubavskiy MK. *Litovsko-russkii seim: opyt po istorii uchrezhdeniya v svyazi s vnutrennim stroem i vneshneyu zhizn'yu gosudarstva* [The Lithuanian-Russian Diet: experience of the institution's history in connection with the internal system and external life of the state]. Moscow: Universitetskaya tipografiya; 1900. 850, 232, LXXII p. Russian.
23. Hrusha AI, editor. *Metryka Vjalikaga Knjastva Litovskaga. Kniga zapisaw 44 (1559–1566)* [Metrics of the Grand Duchy of Lithuania: book of records 44 (1559–1566)]. Minsk: Arty-Feks; 2001. 229 p. Belarusian.
24. Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe; 2002. 376 s.
25. Lojka PA. *Shljahta belaruskich zjamel' u gramadska-palitychnym zhycci Rjeczy Paspalitaj drugoj palovy XVI – pershaj trjeci XVII st.* [The nobility of the Belarusian Lands in the social and political life of the Commonwealth of the second half of the 16th – the first third of the 17th century]. Minsk: Belarusian State University; 2002. 99 p. Belarusian.
26. Dounar-Zapolski MV. *Dzjarzhavnaja gaspadarka Vjalikaga Knjastva Litovskaga pry Jagelonah* [The state economy of the Grand Duchy of Lithuania under the Jagiellonians]. Hrusha AI, Aljakhnovič RA, editors. Minsk: Belaruskaja navuka; 2009. 759 p. Belarusian.
27. Dounar TI, Satolin UM, Jukho JaA. *Statut Vjalikaga Knjastva Litovskaga 1566 goda* [The Statute of the Grand Duchy of Lithuania of 1566]. Minsk: Tjesej; 2003. 352 p. Belarusian.
28. Deveikytė E, Lesmaitis G, redaktorai. *Lithuanian Metrica. Užrašymų knyga 47: 1565–1567*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto; 2018. 218 p. Belarusian, Lithuanian.
29. Janushkevich A. Union with the crown in home policy of the Grand Duchy of Lithuania before the 1569 parliament in Lublin. *Belarusian Historical Review*. 2003;10(1–2):29–58. Belarusian.
30. Dounar-Zapolski M. *Vybranae* [Selected works]. Lebedzeva V, compiler. Minsk: Belaruskaja navuka; 2017. 668 p. Russian, Belarusian.
31. Vilimas D. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564–1588)*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla; 2006. 290 p.
32. Shalanda A. [The castle court of the Hrodna district of the Grand Duchy of Lithuania in the second half of the 16th–17th centuries. Part 1. Prerequisites, course and results of the Hrodna Castle court's reform (1562–1572)]. In: Smalyanchuk AF, Slizh NU, editors. *Garadzenski palimpsest. 2010. Dzjarzhavnaja i sacyjal'nija struktury. XVI–XX stst.* [Hrodna palimpsest. 2010. State and social structures. 16th–20th centuries]. Minsk: Zmitser Kolas; 2011. p. 12–44. Belarusian.
33. Radaman A, Halubovich V, Vilimas D. County officials of the Vitsebsk Voivodeship (second half of the 16th – first half of the 17th century). *Commentarii Polocenses Historici*. 2005;2:51–61. Belarusian.
34. Varonin VA, Grusha AI, Starostina IP, Khoroshkevich AL, compilers. *Sudebnaya kniga vitebskogo vovody, gospodarskogo marshalka, volkovyjskogo i oboletskogo derzhavtsy M. V. Klochko. 1533–1540* [The court book of the voivode of Vitsebsk, the hospodar marshal, starosta of Volkovyjsk and Oboltsy M. Klochko. 1533–1540]. Khoroshkevich AL, Golenchenko GJ, editors. Moscow: Nauka; 2008. 525 p. Belarusian, Russian.
35. Kolankowski L. Posłowie sejmów koronnych Zygmunta Augusta. W: *Reformacja w Polsce*. 1928;5(17–18):121–138.
36. Miatselski AA, editor. *Metryka Vjalikaga Knjastva Litovskaga. Kniga 70 (1582–1585): kniga zapisaw № 70 (kopija kanca XVI st.)* [Metrics of the Grand Duchy of Lithuania: book 70 (1582–1585). Book of Records No. 70 (copy of the end of the 16th century)]. Minsk: Belaruskaja navuka; 2008. 354 p. Belarusian.
37. Rachuba A, redaktor. *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1582–1696): spis*. Warszawa: Wydawnictwo DiG; 2007. 469 s.
38. Alyksandrava AF, Babkova VU, Bober IM, compilers. *Tastamenty shljahty i mjashchan Belarusi drugoj palovy XVI st. (z aktavyh knig Nacyjanal'naga gistarychnaga arhiva Belarusi)* [Testaments of Belarus nobility and bourgeois of the second half of the 16th century (from the documentary books of the National Historical Archive of Belarus)]. Minsk: Belaruskaja jencyklapedyja imja P. Browki; 2012. 736 p. Belarusian, Polish.
39. Padalinski U. «At the request of their grace, the lords of county officials and nobles of the Vitsebsk District, I have done...»: political relations between the Vitsebsk District nobility and the voivode Mikalaaj P. Sapieha (1588–1599). In: Skepyan AA, compiler. *Sapegi: asoby, kar'ery, majontki* [The Sapieha family: personalities, careers, estates]. Minsk: A. M. Janushkevich; 2018. p. 49–68. Belarusian.